

9. Malimon, V.I. (2011). Cultural policy of the state as a factor in the reform of society. Extended abstract of candidate's thesis. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
10. Missiv, L.V. (2005). Peculiarities of the Ukrainian Legislation on the Activities of the State Administration in the Formation and Development of the Spiritual Values of Ukrainian Society. Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-1/txts/MISIV.htm>. [in Ukrainian].
11. Nedilko, K.P. (2013). Politics and culture: features of interaction. Research of political interaction in the conditions of transformation of society: a collection of scientific works. Odessa: Odessa National. Un. 117-137 [in Ukrainian].
12. Yu.M. Rozenfeld, L.M. Gerasina, N.P. Osipova, M.I. Panov, O.M. Sahan, O.V. Stavitska (2001). Politology. X. : Pravo. [in Ukrainian].
13. Semashko, O.M. (1993). Ukrainian culture in the conditions of a new social reality: the state and problems of development. L.: Asterisk. [in Ukrainian].
14. Stolyarov, IA (1989). Management of Culture: Organizational-Economic Mechanism. Moscow: Economics. [in Russian]
15. Chukut, S.A. (1999). Genesis of Spiritual Culture: Management Dimension. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Yakymets, Yu.V. (2011). State policy in the sphere of culture. Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs. 6, 64-72. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.06.2017 р.

УДК 347.787.5 (477)

Гафурова Олена Вікторівна
доктор юридичних наук, доцент,
професор Національного університету
біоресурсів і природокористування України
Дейнега Марина Андріївна
кандидат юридичних наук, доцент
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
marinad@meta.ua

НАРОДНІ ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Мета статті – аналіз наукової літератури і правових засад народних художніх промислів в Україні, зокрема дослідження зобов'язань, які взяла на себе Україна, ратифікувавши низку міжнародних документів, які стали частиною національного законодавства в зазначеній сфері, а також виокремлення напрямів його удосконалення з урахуванням європейських стандартів. **Методологія дослідження.** Використано три групи методів наукового пізнання: філософські (діалектичний), загальнонаукові (формально-логічний, метод синтезу) і спеціально-правові (порівняльно-правовий, формально-юридичний). Діалектичний метод дав змогу розглянути правове регулювання народних художніх промислів у єдності їх матеріального змісту та юридичної форми. Завдяки формально-логічному методу досліджено понятійно-категорійний апарат. За допомогою методу синтезу було розкрито місце відповідної сукупності правових норм у системі законодавства України. Використання порівняльно-правового методу дало змогу дослідити міжнародно-правове забезпечення культурної спадщини, з'ясувати відповідність вітчизняного законодавства міжнародним та європейським стандартам. Формально-юридичний метод дав можливість розкрити зміст норм права, що врегульовують відносини у сфері народних художніх промислів в Україні. **Наукова новизна** полягає у комплексному дослідженні правового регулювання народних художніх промислів у контексті інтеграції України до Європейського Союзу та виокремленні основних напрямів удосконалення національного законодавства у вказаній сфері з урахуванням вимог європейських стандартів та міжнародних нормативно-правових актів. **Висновки.** На сьогоднішній день розвиток народних художніх промислів в Україні не визначається пріоритетним у сфері культурної політики держави. Такий підхід зумовив значною мірою виникнення негативних явищ у досліджуваній сфері. Удосконалення правового регулювання народних художніх промислів через розробку нових і внесення змін до чинних нормативно-правових актів з урахуванням вимог міжнародних та європейських стандартів має стати стратегічною ціллю у сфері реалізації культурної політики держави. Вказане сприятиме збереженню культурної ідентичності і духовної культури українського народу.

Ключові слова: осередки народних художніх промислів, підприємства народних художніх промислів, культура спадщина, нематеріальна культурна спадщина, правове регулювання.

Гафурова Елена Викторовна, доктор юридических наук, доцент, профессор Национального университета биоресурсов и природопользования Украины; Дейнега Марина Андреевна, кандидат юридических наук, доцент Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

Народные художественные промыслы в Украине: проблемы правового регулирования

Цель статьи – анализ научной литературы и правовых основ народных художественных промыслов в Украине, в том числе исследование обязательств, которые взяла на себя Украина, ратифицировав ряд международных документов, ставших частью национального законодательства в указанной сфере, а также выделение направлений его совершенствования с учетом европейских стандартов. **Методология исследования.** В процессе

написания статьи использованы три группы методов научного познания: философские (диалектический), общенаучные (формально-логический, метод синтеза) и специально-правовые (сравнительно-правовой, формально-юридический). Диалектический метод позволил рассмотреть правовое регулирование народных художественных промыслов в единстве их материального содержания и юридической формы. Благодаря формально-логическому методу исследован понятийно-категориальный аппарат. С помощью метода синтеза раскрыто место соответствующей совокупности правовых норм в системе законодательства Украины. Использование сравнительно-правового метода позволило исследовать международно-правовое обеспечение культурного наследия, выяснить соответствие отечественного законодательства международным и европейским стандартам. Формально-юридический метод позволил раскрыть содержание норм права, регулирующих отношения в сфере народных художественных промыслов в Украине. **Научная новизна** заключается в осуществлении комплексного исследования правового регулирования народных художественных промыслов в контексте интеграции Украины в Европейский Союз и выделении основных направлений усовершенствования национального законодательства в указанной сфере с учетом требований европейских стандартов и международных нормативно-правовых актов. **Выводы.** На сегодняшний день развитие народных художественных промыслов в Украине не является приоритетным в сфере культурной политики государства. Такой подход вызвал в значительной мере возникновение негативных явлений в исследуемой сфере. Совершенствование правового регулирования народных художественных промыслов путем разработки новых и внесения изменений в действующие нормативно-правовые акты с учетом требований международных и европейских стандартов должно стать стратегической целью в сфере реализации государственной культурной политики. Такой подход будет способствовать сохранению культурной идентичности страны и духовной культуры украинского народа.

Ключевые слова: центры народных художественных промыслов, предприятия народных художественных промыслов; культурное наследие, нематериальное культурное наследие, правовое регулирование.

Gafurova Elena, Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the National University of Life and Environmental sciences of Ukraine; Deinega Marina, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the National University of Life and Environmental sciences of Ukraine

Folk art crafts in Ukraine: problems of legal regulation

The purpose of the article. The analysis of the scientific literature and legal principles of folk art crafts in Ukraine, including the study of the commitments undertaken by Ukraine after ratifying a number of international documents that became a part of the national legislation in this area, as well as the identification of directions for the improvement of this legislation, taking into account the European standards. **Research methodology.** Three groups of methods of scientific knowledge were used in the process of writing the article: philosophical (dialectical), general science (formal-logical, method of synthesis) and special-legal (comparative-legal, formal-legal). The dialectical method allowed to consider the legal regulation of folk art crafts in the unity of their material content and legal form. Due to the formal-logical method the concept-categorical apparatus was investigated. Using the method of synthesis, the place of the corresponding set of legal norms in the Ukrainian legislation system was discovered. Using the comparative legal method has allowed to explore the international legal ensuring of cultural heritage, to find out the compliance of domestic legislation with international and European standards. The formal legal method gave an opportunity to reveal the content of the law that regulates relations in the field of folk arts crafts in Ukraine. The **scientific novelty** of the article is to carry out a comprehensive study of the legal regulation of folk art crafts in the context of Ukraine's integration into the European Union and to identify the main areas of improvement of the national legislation in this area, taking into account the requirements of European standards and international legal acts. **Conclusions.** Nowadays, the development of folk arts crafts in Ukraine is not defined as a priority in the sphere of cultural policy of the state. This approach has led to a significant degree of occurrence of negative phenomena in the investigated sphere. Improving the legal regulation of folk arts crafts through the development of new ones and the introduction of changes to existing legal acts, taking into account the requirements of international and the European standards, should become a strategic goal in the sphere of realization of the cultural policy of the state. This will contribute to preserving the cultural identity of the country and the spiritual culture of the Ukrainian people.

Key words: folk art crafts, centers of folk art crafts, enterprises of folk art crafts, cultural heritage, intangible cultural heritage, legal regulation.

Актуальність теми дослідження. Соціально-культурний розвиток українського суспільства характеризується зростанням національної свідомості народу, його інтересу до давніх ремесел, народного мистецтва й пов'язаних з ними обрядів, прагнення їх збереження та розвитку, особливо в умовах глобалізаційних процесів. Невід'ємною складовою української культури є народні художні промисли, що представляють собою одну з традиційних базових галузей народного мистецтва України. Народна художня творчість входить до єдиної національної культурної спадщини через збереження духовних здобутків українського народу, його кращих традиційних цінностей [3]. Важливо відмітити, що серед основних принципів Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 1 лютого 2016 р. № 119-р., згадується і принцип удосконалення політики у сфері захисту культурної спадщини, яка свідчить про людську творчість і лежить в основі ідентичності народу.

У ряді регіонів, населених пунктів України існують школи традиційного народного мистецтва: Опішня – столяцтва української кераміки на Полтавщині, Решетилівка – один із осередків українського народного ткацтва, килимарства і вишивкарства та кушнірства, Петриківка – стародавнє козацьке село, що прославилася самобутнім декоративним розписом, в основі якого лежить образне сприйняття рідної природи, любов до української землі, Кролевець – рушники з якого стали символом, своєрідним кодом України, Гуцульщина – осередок архаїчного зародження та глибоких традицій мистецького ткання тощо. На жаль, протягом останніх десятиліть організаційна структура народних художніх про-

мислів деградувала, у більшості регіонів мистецькі осередки занепали, практично втрачено їх матеріально-технічну і сировинну базу. Втрачені традиційні ринки збуту продукції, зруйновані фірмовевиробництво і реалізація. З різних причин більша частина підприємств збанкрутіла і припинила існування [3]. Вказані проблеми вимагають від держави цілеспрямованих дій щодо збереження та розвитку народних художніх промислів і мають розглядатися як складова державної культурної політики. Тим більше, що Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р., визначено тісне співробітництво сторін у рамках відповідних міжнародних форумів/організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Ради Європи (РЄ), з метою розвитку культурного розмаїття, збереження і оцінки культурної та історичної спадщини (ст. 439). Відповідно, у відродженні й розвитку народних художніх промислів як важливої складової духовної культури українського народу провідну роль має відгравати належний рівень правового регулювання.

Метою статті є аналіз наукової літератури і правових засад народних художніх промислів в Україні, у тому числі, дослідження зобов'язань, які взяла на себе Україна, ратифікувавши ряд міжнародних документів, що стали частиною національного законодавства в зазначеній сфері, а також виокремлення напрямів його удосконалення з урахуванням європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу. Із набуттям Україною державної незалежності підвищився інтерес суспільства, його наукових, навчальних, просвітницьких інституцій як до історії, ціннісних надбань традиційної культури, так і до проблем її збереження, відродження та розвитку [4, 350]. Це повною мірою стосується і традицій народних художніх промислів. На початку 2000-х рр. було розроблено і прийнято низку законів та підзаконних нормативно-правових актів, що визначають пріоритетні напрями діяльності в сфері народних промислів та ремесел, зокрема: Закони України "Про охорону культурної спадщини" від 8 червня 2000 р., "Про народні художні промисли" від 21 червня 2001 р., "Про культуру" від 14 грудня 2010 р., Указ Президента України "Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні" від 6 червня 2006 р. № 481/2006 та інші. Проте, слід констатувати, що на сучасному етапі послідовна державна політика у зазначеній сфері відсутня. Так, згідно з Законом України "Про народні художні промисли", охорона, відродження, збереження і розвиток народних художніх промислів є обов'язком держави. Держава розробляє програми охорони, відродження, збереження і розвитку народних художніх промислів та забезпечує їх цільове фінансування; підтримує діяльність суб'єктів народних художніх промислів; сприяє пропаганді мистецтва народних художніх промислів в Україні і за її межами; створює умови для міжнародного співробітництва та зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів народних художніх промислів тощо (ст. 4). Слід зазначити, що на сьогоднішній день, не прийнято державної програми, яка б визначала основні засади функціонування та розвитку народних художніх промислів в Україні. Адже Державна програма збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 р., затверджена постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 768, має часові рамки та, відповідно, не діє. Крім того, згідно з Конвенцією ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17 жовтня 2003 р., ратифікованою Законом України від 6 березня 2008 р., кожна держава-учасниця, щоб забезпечувати охорону, розвиток та підвищення ролі нематеріальної культурної спадщини, наявної на її території, має включати охорону цієї спадщини до програм планування (ст. 13). Згідно з чинним законодавством України, з метою розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки, повинні розроблятися державні цільові програми, які здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням (ст. 1 Закону України "Про державні цільові програми" від 18 березня 2004 р.). Однак до цих пір не розроблено навіть проекту концепції такої програми. Вказане свідчить про те, що вирішення проблем розвитку народних художніх промислів та збереження національної самобутності українського народу, не є пріоритетним напрямом державної політики у сфері культури, не дивлячись на міжнародні зобов'язання нашої країни. Відтак, можна погодитися із твердженням О. Пошивайла, що "... осередки народної художньої культури перестали бути об'єктами чільної уваги органів центральної й місцевої влади в Україні, а тому ..., без належної організаційної й матеріальної підтримки з боку держави, усі вони приречені на повне зникнення!!!" [7].

Єдиним державним координаційним центром щодо реалізації державної політики у сфері охорони, відродження, збереження і розвитку народних художніх промислів є Міністерство культури України. Зазначений орган розробляє і здійснює заходи щодо створення умов для відродження та розвитку культури української нації, культурної самобутності корінного народу і національних меншин, всіх видів мистецтв, мистецького аматорства, осередків традиційної культури, народних художніх промислів та нематеріальної культурної спадщини (п. 4 Положення про Міністерство культури України, затверджене постановою КМУ від 3 вересня 2014 р. № 495). На структурному рівні в Міністерстві, на жаль, не існує окремого підрозділу, який би займався власне функціонуванням народних художніх промислів. Окремі питання і проблеми вирішують різні управління і відділи (Управління охорони культурної спадщини, Відділ з питань музейної справи, Відділ з питань переміщення культурних цінностей, Відділ мистецької і художньої освіти, Відділ монументального та образотворчого мистецтва Департаменту

мистецтв та навчальних закладів, Головний спеціаліст з питань формування політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу тощо) [5].

Як зазначалося вище, майже в усіх регіонах України представлені осередки народних художніх промислів– території, у межах яких історично склалися і розвиваються відповідно до самотутніх традицій народні художні промисли (ст. 1 Закону України "Про народні художні промисли"). Вони визначаються рішенням Міністерства культури України за поданням місцевих органів виконавчої влади та за погодженням з Національною академією наук України і відповідними творчими спілками (ст. 7). Причому, осередки народних художніх промислів, що потребують особливої охорони, КМУ можуть бути визнані заповідними територіями народних художніх промислів, охорона і державна підтримка яких здійснюються відповідно до закону. Типове Положення про заповідні території народних художніх промислів затверджене постановою КМУ від 13 березня 2002 р. № 283. Слід зазначити, що вказані території так і не створені, тобто в цій частині норми Закону носять декларативний характер. На практиці відродження та розвиток осередків народних художніх промислів здійснюється переважно завдяки зусиллям самих народних майстрів, митців, науковців, активних громадських діячів шляхом проведення культурно-мистецьких акцій [4, 352]. Крім того, залишається не вирішеним питання щодо правового режиму земель таких територій. Формально, заповідні території народних художніх промислів мають бути віднесені до земель історико-культурного призначення, оскільки у призначенні та режимі заповідних територій багато спільного. Однак Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. не включає їх до складу жодної з категорій земель.

Передбачено Законом України "Про народні художні промисли" і створення підприємств народних художніх промислів, тобто підприємств, у випуску товарів і послуг яких вироби народних художніх промислів становлять не менш як 60 % загальної вартості товарів і послуг за відповідний звітний період (ст. 9). Не дивлячись на те, що Порядок надання статусу підприємства народних художніх промислів затверджений постановою КМУ від 13 березня 2002 р. № 283, залишається багато спірних питань щодо їх правового становища. Так, у науковій літературі звертається увага на те, що не передбачений особливий режим функціонування підприємств державної чи комунальної форми власності, відмінний від режиму функціонування інших підприємств, тому не зрозуміло, у чому полягає сенс отримання статусу підприємства народних художніх промислів [2]. Тим не менш, можна навести приклади успішно діючих підприємств, заснованих на приватній формі власності. Так, підприємство народних художніх промислів "Літинська кераміка" займається виготовленням керамічних виробів в національному етнічному стилі. Воно має повний виробничий цикл від приготування керамічної маси до готового виробу. Основною продукцією підприємства є гончарна керамічна маса та керамічний посуд. У виготовленні посуду використовуються різні технології декору, основні з них – розпис кольоровими ангобами та підглазурний розпис. Формування посуду проводиться виключно гончарним способом [6].

Що стосується проблеми адаптації українського законодавства у вказаній сфері до законодавства ЄС, то Планом заходів з імплементації розділу V "Економічне та галузеве співробітництво" Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2017–2019 рр., затвердженим розпорядженням КМУ від 21 червня 2017 р. № 503-р., передбачається здійснення ряду заходів у сфері розвитку нематеріальної культурної спадщини України, зокрема, розроблення проекту Закону України "Про нематеріальну культурну спадщину" (що мало б бути зроблено після ратифікації відповідної Конвенції) (п. 82 гл. 24).

Зокрема варто звернути увагу на активізацію розвитку народних художніх промислів у рамках міжнародного співробітництва. Культурний розвиток є одним із пріоритетів міжнародної співпраці, що визначено у багатьох програмних документах [1, 94]: Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16 листопада 1972 р. (ратифікована у 1988 р.), Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17 жовтня 2003 р. (ратифікована у 2008 р.), Рамкової Конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства від 27 жовтня 2005 р. (ратифікована у 2013 р.) та інших. Ратифікувавши вищезазначені Конвенції, Україна має виконувати усі зобов'язання, що випливають з їх положень. Так, зокрема, Конвенцією 2003 року передбачено, що з метою охорони нематеріальної культурної спадщини на міжнародному рівні, Міжурядовий комітет з охорони нематеріальної культурної спадщини веде Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства (ст. 16). У 2013 р. до вказаного списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО було включено "Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX–XXI ст.ст.". Безсумнівно, популяризація народних художніх промислів українського народу у рамках міжнародного переліку об'єктів нематеріальної культурної спадщини сприятиме не лише збереженню їх за підтримки світової спільноти, а й визнанню їх шедеврами світової культурної спадщини, що підвищить позитивний імідж нашої країни [1, 98]. Таким чином, нематеріальна культурна спадщина дає змогу досягнути багатства і розмаїття духовної культури людства й водночас – унікальність та цінність кожної локальної культури, яка є виразником "душі" народу, його світогляду, багатовікового досвіду, знань і вмінь.

Висновки. Народні художні промисли є складовою духовної культури українського народу та одним з основних засобів збереження народних традицій, пізнання власної країни, формування гор-

дості за її культурні надбання. Відповідно їх збереження та подальший розвиток має стати пріоритетним напрямом державної політики у сфері культури. На жаль, значна частина норм Закону України "Про народні художні промисли" носить декларативний характер та не відповідає європейським і міжнародним стандартам в зазначеній сфері. З метою забезпечення реальної державної підтримки розвитку народних художніх промислів в Україні, вбачається за доцільне розроблення відповідної Державної цільової програми, затвердженої постановою КМУ.

Література

1. Бережна Ю. Нематеріальна культурна спадщина ЮНЕСКО : поняття, тенденції, український вимір / Ю. Бережна // Географія та туризм. – 2012. – Вип. 23. – С. 93–100.
2. Гриценко О. А. Аналіз впливу змін у законодавстві про культуру, господарському, пенсійному та податковому законодавствах, що відбулися протягом 2001–2005 рр., на функціонування культурно-мистецької сфери і розробка відповідних законодавчих пропозицій / О.А. Гриценко, В.В. Солодовник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://culturalstudies.in.ua/zv_2005_s2.php.
3. Кузьмук О. Осередки народних промислів як об'єкти туризму та чинник актуалізації національної культурної спадщини / О. Кузьмук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua>.
4. Литвинчук Н. В. Сучасні форми збереження й популяризації традиційних промислів та ремесел / Н.В. Литвинчук // Наукові праці Запорізького національного університету. – 2014. – Вип. 41. – С. 350–356.
5. Міністерство культури України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua>.
6. Підприємство народних художніх промислів "Літинська кераміка" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vocnt.org.ua/exhibition/litinska_keramika.
7. Пошивайло О. Криза традиційних осередків народного мистецтва України : примара традиційності чи трансгресія мистецтва сутінків? / О. Пошивайло // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.opishne-museum.gov.ua/conference/53-krizaconference>.

References

1. Berezhna, Ju. (2012). Intangible cultural heritage of UNESCO: concept, trends, Ukrainian dimension. *Gheoghrafija ta turyzm*, 23, 93–100 [in Ukrainian].
2. Ghrycenko, O.A. & Solodovnyk, V.V. Analysis of the impact of changes in the legislation on culture, economic, pension and tax legislation that took place during 2001–2005 on the functioning of the cultural and artistic sphere and the development of relevant legislative proposals. Retrieved from http://culturalstudies.in.ua/zv_2005_s2.php [in Ukrainian].
3. Kuzjmur, O. The centers of folk crafts as objects of tourism and the factor of actualization of the national cultural heritage. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Lytvynchuk, N.V. (2014). Modern forms of preservation and popularization of traditional crafts and crafts. *Naukovi praci Zaporizkoghho nacionaljnoghho universytetu*, 41, 350–356 [in Ukrainian].
5. Ministry of Culture of Ukraine: official site. Retrieved from <http://mincult.kmu.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Enterprise of folk arts crafts "Litin ceramics". Retrieved from http://www.vocnt.org.ua/exhibition/litinska_keramika [in Ukrainian].
7. Poshyvajlo, O. The crisis of traditional folk art centers of Ukraine: the ghost of tradition or the transgression of the art of twilight? Retrieved from <http://www.opishne-museum.gov.ua> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.05.2017 р.